

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԱՐԿԵՐԻ ԵՎ ԼԻԶԻՆԳԻ ՏՈԿՈՍԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԻ ՍՈՒԲՍԻԴԱՎՈՐՄԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Սամվել ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՊՏՀ «Ամբերդ» հետազոտական կենտրոնի
ծրագրերի համակարգող

ՀՀ կառավարության ագրարային քաղաքականության առանցքը գյուղատնտեսության պետական աջակցության ծրագրերն են: Հատկապես վերջին երկու տարիներին ակտիվացել է նորամուծական գյուղատնտեսության զարգացմանը ուղղորդված միջոցառումների խթանումը: Դրանցից կարելի է նշել՝ գյուղատնտեսական տեխնիկայի և սարքավորումների լիզինգի, վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման, կարկտապաշտպան ցանցերի և կաթիլային ոռոգման միջոցառումների արտոնյալ վարկավորման, հակակարկտային հրթիռակայանների տեղադրման, մթերոլ կազմակերպությունների վարկավորման, կոոպերատիվների աջակցության և այլ ծրագրեր:

Կարծում եմ անհրաժեշտ է, ըստ ամենայնի, մենևաբանել յուրաքանչյուր ծրագրի նպատակը, ինդիկատորները, շահառուների շրջանակը, արտադրության վրա ներգործության լծակները և սպասվող արդյունքները: Ահավասիկ, այդ տրամաբանությամբ անդրադառնանք գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման ծրագրին: Այս ծրագիրը շուրջ մեկ տասնամյակի պատմություն ունի: ՀՀ կառավարության 2008 թվականի հունիսի 12-ի N 706-Ն որոշմամբ հաստատվել էր «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման փորձնական նախագիծը»: Նախագծի գործողության ժամկետը մինչև 2010 թվականի դեկտեմբերի 31-ն էր: Փորձնական նախագիծով սուբսիդավորվել է:

Երկրակի մարզի Ամասիայի և Աշոցի, Գեղարքունիքի մարզի Ճամբարակի տարածաշրջանների 60 համայնքի գյուղատնտեսական գործունեություն իրականացնողներին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքները: Այս պիլոտային ծրագիրը ներառում էր գյուղական համայնքների գրեթե 7 տոկոսը և գործեց մինչև 2010 թվականի դեկտեմբերի 31-ը: Հիմք ընդունելով ծրագրի դրական արդյունքները, ՀՀ կառավարությունը 2011 թվականի մարտի 31-ի N 349-Ն որոշմամբ հաստատված «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման կարգը», որի համաձայն 2011 թվականի ապրիլի 1-ից իրականացվել է վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման առավել ընդգրկուն ծրագիր: Սուբսիդավորվող վարկերը տրամադրվել են հայկական դրամով **մինչև 3.0 մլն դրամ**, 2 տարի ժամկետով և 14% տոկոսադրույքով: Սուբսիդավորվել է վարկերի տոկոսադրույքի 4 տոկոսային կետին, իսկ հանրապետության առավել կարիքավոր 225 համայնքների վարկառուների վարկերի տոկոսադրույքի 6 տոկոսային կետին համարժեք մասը: Այնուհետև, 2015 թվականից ՀՀ կառավարության 2015 թվականի փետրվարի 19-ի N 139-Ն որոշմամբ հանրապետության բոլոր համայնքների համար սահմանվել է տոկոսադրույքների 6 տոկոսային կետին համարժեք մասի սուբսիդավորում: Ինչպես մայր գումարի մարման, այնպես էլ տոկոսադրույքի վճարման համար արտոնյալ ժամկետ է սահմանվել առնվազն 6 ամիս: Ընդհանուր առմամբ, 2011 թվականի ապրիլի 1-ից մինչև 2017 թվականի հունիսի 30-ն ընկած ժամանակահատվածում տրամադրվել է շուրջ 127.5 հազար միավոր վարկ 106.4 մլրդ դրամ գումարով, իսկ սուբսիդավորման գումարը կազմել է շուրջ 5.1 մլրդ դրամ:

ՀՀ կառավարության 2017թ. սեպտեմբերի 14-ի նիստի N 39 արձանագրային որոշմամբ ընդունվել է «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» նոր ծրագիր, որի հիմնադրույթները կտրուկ տարբերվում են նախորդ ծրագրից: Այս ծրագրով, որը գործողության մեջ է մտել 2017թ. երրորդ եռամսյակից և շարունակվելու է մինչև 2021 թիվը, վարկերը տրամադրվում են ՀՀ դրամով, առավելագույնը 14% անվանական տոկոսադրույքով, 3-10 մլն դրամ գումարի սահմաններում: Վարկավորման ժամկետը սահմանվում է մինչև 5 տարի, ներդրումների կառուցվածքում շրջանառու միջոցների տեսակարար կշիռը 30% -ից ավելին կազմելու դեպքում վարկավորումն իրականացվում է մինչև 2 տարի ժամկետով, իսկ հիմնական միջոցների 70% և ավելին կազմելու դեպքում մինչև 5 տարի ժամկետով:

Ի դեպ, սահմանամերձ բնակավայրերի և գյուղատնտեսական կոոպերատիվների համար վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորումը նախատեսվում է իրականացնել այնպիսի չափաքանակով, որպեսզի վարկերը տնտեսավարողներին տրամադրվեն 3% տոկոսադրույքով, իսկ հանրապետության մնացած համայնքների համար՝ 5% տոկոսադրույքով: Ինչպես տոկոսադրույքի, այնպես էլ մայր գումարի համար ֆինանսական կառույցի կողմից կարող է սահմանվել արտոնյալ ժամկետ առավելագույնը 12 ամիս:

Ինչպես նկատում ենք, այս ծրագրով գյուղատնտեսական վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման պայմանները նկատելիորեն բարելավվել են, բայց, դրա հետ մեկտեղ փոխվել են շահառուները:

Գյուղատնտեսական աջակցության մարզային կենտրոնների (ԳԱՄԿ) տվյալների հիման վրա հաշվարկվել է նաև հիմնական մշակաբույսերի 1 հա-ի հաշվով մշակության և բերքահավաքի ծախսերը (աղյուսակ 2.): Եթե նկատի ունենանք, որ գյուղացիական տնտեսությունները վարկ են վերցնում հիմնականում շրջանառու միջոցների ձեռքբերման և ծառայությունների դիմաց վճարումներ կատարելու նպատակով, ապա նրանց հայտը չի կարող բավարարել 3մլն-ից ավել գումարի և դրա ոչ պակաս 70%-ը հիմնական միջոցներին ուղղորդելու սուբսիդավորվող տոկոսադրույքով վարկերի պահանջներին: Այսինքն, ստացվում է, որ վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորման ծրագիրը բացառապես վերաբերվում է խոշոր տնտեսություններին, որոնց թիվը ընդամենը հաշվառված տնտեսությունների 2%-ից էլ պակաս է, իսկ մնացած 98% կազմող

գյուղացիական տնտեսությունները ոչ միայն զրկվում են արտոնյալ վարկերից, այլև հայտնվում են անհավասար մրցակցային պայմաններում: Ստացվում է, որ հարուստներն ավելի են հարստանում, իսկ աղքատներն ավելի են աղքատանում, դրանից բխող սոցիալ-տնտեսական և ժողովրդագրական բացասական հետևանքներով:

Աղյուսակ 1.
ՀՀ գյուղատնտեսական գործունեություն իրականացնող տնտեսությունները և նրանց բաժինը ընկնող գյուղատնտեսական նշանակության հողերը¹

	Տնտեսություններ ընդամենը, (միավոր)	Որից՝		Գյուղատնտեսական նշանակության հողերը, ընդամենը (հազ. հա)		Գյուղ. նշանակության հողերի միջինը մեկ տնտեսության հաշվով, (հա)	
		գյուղ. նշանակության հողեր ունեցող		ֆիզիկական անձ	իրավաբանական անձ	ֆիզիկական անձ	իրավաբանական անձ
		ֆիզիկական անձ	իրավաբանական անձ				
ՀՀ ընդամենը	360611	345875	342	513.00	21.399	1.48	62.57
այդ թվում՝							
Արագածոտն	31795	30919	8	64.478	0.464	1.99	58.06
Արարատ	49116	48024	37	34.496	0.680	0.72	18.38
Արմավիր	41960	39491	43	56.946	7.836	1.44	182.23
Գեղարքունիք	53639	53356	10	90.233	0.366	1.69	36.70
Լոռի	37646	35712	29	59.830	2.519	1.68	86.86
Կոտայք	37764	36211	28	43.843	1.565	1.21	55.92
Շիրակ	31695	30926	47	78.423	1.210	2.54	25.76
Սյունիք	21361	20251	42	40.747	1.368	2.01	32.59
Վայոց Ձոր	10384	9969	26	17.531	0.530	1.76	20.42
Տավուշ	35978	33755	48	29.147	4.241	0.86	88.37
բ. Երևան	9273	7262	24	0.321	0.614	0.04	25.61

Աղյուսակ 2.
Հիմնական գյուղատնտեսական մշակաբույսերի մշակության և բերքահավաքի հաշվարկային ծախսերը 1 հեկտարի հաշվով²

h/h	Մշակաբույսերը	Ծախսերը	h/h	Մշակաբույսերը	Ծախսերը
1.	Խաղող	1645	11.	Պղպեղ	1478
2.	Խնձոր	341	12.	Զմեռուկ	1202
3.	Ծիրան	683	13.	Կաղամբ	1218
4.	Ղեղձ	658	14.	Եգիպտացորեն հատիկի	434
5.	Տանձ	316	15.	Առվույտ	650
6.	Կեռաս	898	16.	Լոբի	496
7.	Սալոր	1166	17.	Աշնանացան ցորեն	320
8.	Սեխ	1016	18.	Գարնանացան գարի	280
9.	Գլուխ սոխ	462.9	19.	Լոլիկ	1500
10.	Սմբուկ	1478	20.	Վարունգ	1279

Պետք է խոստովանել, որ վարկերի տոկոսադրույթների սուբսիդավորման ծրագրի պայմանների վերանայման հիմնական նպատակները գործադիր շեշտադրել է, դրանք են. «... վարկերի նպատակայնության մակարդակի բարձրացումը, վարկերի գումարի և վարկավորման ժամկետների ավելացման միջոցով դրանց նպատակաուղղումը տնտեսությունների խոշորացմանը, արդիական տեխնոլոգիաների ներդրմանը և տնտեսավարողների գիտելիքների մակարդակի բարձրացմանը»³: Ինչ խոսք, կարևոր նպատակներ են, սակայն դրանց իրականացումը գյուղացիական տնտեսություններին արտոնյալ վարկերից զրկելու հաշվին, մեղմ ասած՝ անարդարացի է: Այստեղ ակնհայտ երևում է ՀՀ պետական բյուջեի սուղ միջոցների գյուղատնտեսության աջակցության գումարները խոշոր հողատերերին տրամադրելու միտում և առևտրային բանկերի լոբինգ: Հասկանալի վերջիններիս համար վերանայված պայմանները նպաստավոր են, քանի որ նվազեցնում են նրանց գործառնական ծախսերը:

Պետական աջակցության սուր ծրագիր է գյուղատնտեսական տեխնիկայի լիզինգի սուբսիդավորումը, քանի որ ՀՀ գյուղատնտեսության կարևոր հիմնախնդիրներից է մեքենատրակտորային հավաքակապակի նորացումը և համալրումը:

Մեր հաշվարկները ցույց են տալիս, որ ներկայումս շահագործվող տրակտորների միայն 9% և հացահատիկահավաք կոմբայնների 3.27% ունի մինչև 10 տարվա շահագործման ժամկետ: Ավելին, տրակտորների 80% և հացահատիկահավաք կոմբայնների 84% շահագործվում է ավելի քան 26 տարի (աղյուսակ 3):

Որպես կանոն, գյուղատնտեսական տեխնիկայի շահագործման օպտիմալ ժամկետը 8-12 տարի է, ուստի գերնորմատիվային ժամկետում շահագործումը հանգեցնում է կատարված աշխատանքի միավորի հաշվով շահագործման ծախսերի ավելացման, տեխնիկայի արտադրողականության նվազման և վերջին հաշվով մեքենայացման մակարդակի իջեցման ու արտադրվող արտադրանքի ինքնարժեքի բարձրացման: Մեր ուսումնասիրությունների արդյունքում կատարված խմբավորման տվյալները ցույց են տալիս, որ անհավաք և թրթուրավոր տրակտորների 20-30 տարի շահագործման դեպքում շահագործման ծախսերն ավելանում է 32%, ժամային արտադրողականությունը իջնում է 33%, իսկ վառելիքի ծախսը ավելանում է մոտ 78%, իսկ 30 տարուց ավել շահագործելու դեպքում այդ ցուցանիշները համապատասխանաբար կազմում են՝ 57, 40 և 94% (աղյուսակ 4):

¹ Աղբյուրը. Հայաստանի Հանրապետության 2014 թվականի գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման հիմնական արդյունքները/ ՀՀ ԱՎԾ. - Եր.: Տիգրան Մեծ, 2016. - էջ 31:

² Հաշվարկները կատարվել է Գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոնների (ԳԱՄԿ) տվյալների հիման վրա:

³ <http://minagro.am/public/uploads/2015/02/QaxvackENX303.pdf>, էջ 3:

Աղյուսակ 3.

ՀՀ-ում առկա գյուղատնտեսական տեխնիկայի խմբավորումն՝ ըստ օգտագործման տարիների⁴

Խմբերն ըստ օգտագործման տարիների	Տրակտորներ				Ընդամենը տրակտորներ		Հացահատիկահավաք կոմբայներ	
	Թրթուրավոր		Անիվավոր		հատ	% -ը ընդ. նկատմամբ	հատ	% -ը ընդ. նկատմամբ
	հատ	%-ը ընդ. նկատմամբ	հատ	%-ը ընդ. նկատմամբ				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1-ին խումբ 1-5 տարի	5	0.10	879	8.26	884	5.78	21	1.45
2-րդ խումբ 6-10 տարի	4	0.08	493	4.63	497	3.25	26	1.82
3-րդ խումբ 11-15 տարի	-	-	474	4.45	474	3.10	58	4.05
4-րդ խումբ 16-20 տարի	-	-	276	2.59	276	1.80	46	3.22
5-րդ խումբ 21-25 տարի	3	0.06	12	0.11	15	0.09	-	-
6-րդ խումբ 26-30 տարի	1414	30.46	2852	26.79	4266	27.91	108	7.55
7-րդ խումբ 30-35 տարի	1455	31.35	2850	26.78	4305	28.16	531	37.15
8-րդ խումբ 36 տ- ից ավել	1769	38.11	2806	26.36	4575	29.93	561	39.25
Ընդամենը	4641	100	10642	100	15283	100	1429	100

Աղյուսակ 4.

Անիվավոր և թրթուրավոր տրակտորների խմբավորումն՝ ըստ շահագործման ժամկետների (2017թ. օգոստոսի 1-ի դրությամբ)

Խմբերը	Շահագործման ժամկետները, տարի	Տրակտորների թիվը, հատ	Տեսակա-բար կշիռը, %	Շահագործման ծախսերի փոփոխությունը, %	Ժամային արտադրողա-կանության փոփոխությունը, %	1 Էտալոնային հա-ի հաշվով վառելիքի ծախսը, կգ
I	1-10	1370	8.96	100	100	18
II	11-20	761	4.98	118	85	25
III	21-30	3267	21.37	132	77	32
IV	30 տարուց ավելի	9885	64.68	157	60	35
	Ընդամենը	15283	100.0	x	x	27,5

Դժվար չէ հաշվարկել, թե զուտ մեքենատրակտորային հավաքակալայանի անբավարար համալրման և ծայր աստիճան մաշվածության պատճառով, հանրապետության գյուղատնտեսությունը ինչ ծավալի կորուստ ու գերաժախս է ունենում: Ոստի, պետք արձանագրել, որ ՀՀ կառավարության 2017 թվականի մարտի 16-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում գյուղատնտեսական տեխնիկայի ֆինանսական վարձակալության՝ լիզինգի պետական աջակցության ծրագրին հավանություն տալու մասին» N 11 արձանագրային որոշումը կարևոր քայլ է գյուղատնտեսության ամենահրատապ խնդիրներից մեկի՝ մեքենատրակտորային հավաքակալայանի նորացման ու հագեցման համար:

Այդ ծրագրի ամենազնահատելի միջոցառումը գյուղատնտեսական տեխնիկայի լիզինգառուներին՝ գյուղատնտեսական գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, ցուցաբերվող պետական աջակցությունն է: Այդ աջակցությունը դրսևորվում է գյուղատնտեսական տեխնիկայի լիզինգի հետևյալ պայմաններով⁵.

ա. կոմբայների համար՝ 10 տարի մարման ժամկետ, լիզինգի տարեկան մինչև 9% տոկոսադրույք, որի 7 տոկոսային կետը սուբսիդավորում է,

բ. տրակտորների համար՝ 6 տարի մարման ժամկետ, լիզինգի տարեկան մինչև 9% տոկոսադրույք, որի 7 տոկոսային կետը սուբսիդավորում է,

գ. հավաքիչ-մանիչների, շարքացանների համար՝ 3-6 տարի մարման ժամկետ, լիզինգի տարեկան մինչև 9% տոկոսադրույք, որի 7 տոկոսային կետը սուբսիդավորում է,

դ. այլ գյուղատնտեսական տեխնիկայի համար՝ 3 տարի մարման ժամկետ, տարեկան մինչև 9% տոկոսադրույք, որի 7 տոկոսային կետը սուբսիդավորում է:

Ըստ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության տվյալների ծրագիրը մեկնարկել է 2017 թվականի ապրիլից և մինչև տարեվերջ թվով 67 լիզինգառուի (շահառուի) տրամադրվել է 157 միավոր գյուղատնտեսական տեխնիկա, այդ թվում՝ 67 միավոր տրակտոր, 2 միավոր կոմբայն և 88 միավոր այլ գյուղտեխնիկա: Իհարկե, ծրագիրը դեռևս նոր է, աստիճանաբար ակտիվությունը կարող է մեծանալ, բայց 2017թ. համար ծրագրավորված 120 մլն. դրամ աջակցության շրջանակներում կնքված գործարքների տեսքով ցածր է: Մեր կարծիքով դրա հիմնական պատճառը դարձյալ պոտենցիալ լիզինգառուների ցածր վճարունակությունն է: Ուստի առաջարկում ենք կիրառել առավել մատչելի տարբերակ՝ լիզինգառուի ընտրությամբ սուբսիդավորել կամ լիզինգի տոկոսադրույքը կամ 20% կանխավճարի գումարը:

⁴ Աղյուսակը կազմել է հեղինակը ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության տեխնիկայի պետական տեսչության տվյալներով:

⁵ <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=89131>

Խնդրո առարկա որոշման 3-րդ աղյուսակի տվյալներից երևում է, որ տրակտորների և հիմնական գյուղգործիքների համար կանխավճարի և 9% տոկոսադրույքի գումարի տարբերությունը չնչին է: Այսպես, ամենապահանջված՝ 85 ձիաուժանոց տրակտորի համար 20% կանխավճարը կազմում է 1.63 մլն. դրամ, իսկ լիզինգի տոկոսադրույքի գումարը՝ 1,78 մլն. դրամ, իսկ 50 ձիաուժանոց տրակտորի համար, համապատասխանաբար 1.48 և 1.62 մլն. դրամ: Իհարկե, տոկոսադրույքը հաշվարկված է լիզինգի ամբողջ ժամկետի (6 տարվա) համար, իսկ կանխավճարը պետք է սուբսիդավորել գործարքի սկզբում, որը կարող է սահմանափակել աջակցության տարեկան գումարի շրջանակում իրականացվող գործարքների թիվը: Այդուհանդերձ, նկատի ունենալով ծրագրի իրականացման տեմպի արագացման անհրաժեշտությունը, կարելի է լիզինգառուների առաջարկել նաև երկրորդ տարբերակը: Այսինքն, պետական աջակցության գումարի շրջանակում լիզինգառուն կարող է ընտրել տոկոսադրույքի կամ կանխավճարի սուբսիդավորման տարբերակը:

Ինչ վերաբերում է հացահատիկահավաք կոմբայնին, ապա այստեղ կանխավճարի գումարը (6,55 մլն.) մոտ 2 անգամ փոքր է 7% սուբսիդավորման գումարից, ուստի այս դեպքում կարող է կիրառվել միաժամանակ երկու ցուցանիշով սուբսիդավորման տարբերակը:

Կարծում ենք, որ անգամ լիզինգի աջակցության գործող կառուցակարգի պայմաններում, հատկապես ֆիզիկական անձանց համար դժվար է վճարել լիզինգի առարկայի արժեքի 20% կանխավճարի գումարը, որը արգելակում է ծրագրի ցանկալի տեմպերով իրականացումը: Պետության օժանդակությամբ կանխավճարի արգելքը հաղթահարելուց հետո ձեռք բերված գյուղատնտեսական տեխնիկան լիզինգառուին լրացուցիչ եկամուտ կբերի, որի շնորհիվ առավել ոյուրին կլինի փակել լիզինգի մայր գումարը և տոկոսը:

**Ներկայացվել է 22.12.2017թ.
Ընդունվել է տպագրության 26.12.2017թ.**